

© Frits de Lange. All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced in any form without explicit permission from the author.

'Where is the wisdom we have lost in knowledge?'

Meditatie bij gelegenheid van het 450-jarige jubileum van Austin Friars (De Nederlandse Kerk in Londen), 15 juli 2000.

in: Communiqué, jrg. 16, 2-4, juli 2000, 25 – 30.

Ik heb als consulent van die kerk op verzoek, samen met de twee anderen (J.F.Goud en J. Uytendogaardt) mij laten inspireren door één dichtregel van drie, uit T.S. Eliot's, 'Choruses from the Rock' , (Collected Poems, 1909-1962, 161 – 185):

*Where is the Life we have lost in living?
Where is the wisdom we have lost in knowledge?
Where is the knowledge we have lost in information?*

Die regel van T.S. Eliot, die mij ter meditatie aan wordt geboden, nodigt uit om het hele gedicht te lezen en in de overweging te betrekken. Ik weersta de verleiding, omdat ik de vrijheid neem mijn gedachten wat losjes te laten gaan. Ik mag mijmeren, hoeft niet aan exegese te doen. Toch kan niet om een paar regels heen die, aan het begin van de Choruses from 'the Rock', net voor die ene zin over de wijsheid die we in de kennis verloren zijn, bij mij blijven haken.

*'The endless cycle of idea and action,
Endless invention, endless experiment ,
Brings knowledge of motion, but not of silence;
Knowledge of words, and ignorance of the Word.
All our knowledge brings us nearer to our ignorance,
All our ignorance brings us nearer to our death,
But nearness to death no nearer to God.'*

Eliot roept de moderne wereld op, en als hij het over kennis heeft, dan heeft hij het over wetenschap en techniek. Niet over nutteloze encyclopedie-weetjes of knappe boekenwijsheid, maar over praktische kennis die werkt, kennis die het doet. Empirische wetenschap: De cyclus van theorieën opstellen over hoe de wereld functioneert, om er vervolgens hypothesen uit af te leiden, die met behulp van experimenten

worden getoetst aan de werkelijkheid. Doel is om de wereld tenslotte steeds beter te leren beheersen. Een eindeloze cirkel van ideeën en actie, die ons grote successen heeft gebracht. We kunnen veel beheersen.

Natuurwetenschappen en techniek hebben ons een wereld opgeleverd, waarin het voor meer mensen dan ooit een comfortabel leven is. Nog nooit is de gemiddelde levensverwachting – althans in de westerse landen – zo hoog geweest. Wel doorvoed, onder de hoede van knappe medici, in een samenleving door efficiënte managers georganiseerd. Onze wereld draait, dankzij die ‘knowledge of motion’, en zij draait voortreffelijk.

Als Eliot over ‘motion’ spreekt, dan zie je nog de stampende machines in grote fabriekshallen uit zijn tijd voor je; wij denken bij ‘motion’ eerder aan de computerbits die de wereld over snellen, en die een culturele revolutie – de derde in getal, na de uitvinding van het schrift en die van de boekdrukkunst – in de geschiedenis van de mensheid te weeg brengt.

Geen kwaad woord van mij over die techniek en wetenschap. Ik deel het mokkend soort cultuurpessimisme, waar ook Eliot gevoelig voor was, dan ook niet. Moderne kennis is echt een zegen voor de mensheid.

En toch: deze kennis kent zijn grenzen, en die grenzen te kennen, dat is wijsheid. Dat is het inzicht, dat ik uit Eliot’s tegenstelling tussen kennis en wijsheid meeneem. Niet alleen van kennis leeft de mens. Dat inzicht ligt niet zomaar voor het oprapen. Het is niet besteed aan luie of arrogante mensen, die zich hautain van de moderne wereld van wetenschap en techniek afwenden. Het is alsof Eliot suggereert dat het alleen is weggelegd voor de mens die echt geprobeerd heeft zijn kennis tot over de grenzen van het weten op te rekken. Onze kennis leidt ons tot niet-weten, confronteert ons met onze ignorantie, zegt hij. Zoals Socrates, die de balans opmaakte van zijn kennis: het enige dat ik weet is dat ik niets weet. Of de filosoof Montaigne, die zich een lijfspreuk met een vraagteken aanmat: *Que sais-je?*

Wat er te weten valt over de wereld en hoe zij werkt, dat is onbegrensd. Aan feiten kunnen altijd weer feiten worden toegevoegd. Maar er zijn grenzen aan wat kennis zelf kan. Dat stille inzicht wordt in de tetterende, luidruchtige communicatiestroom van de moderne wereld snel overstemd. De succes-story van wetenschap en techniek is zo overtuigend en verleidelijk, dat wij als moderne mensen geneigd zijn al onze kaarten daarop te zetten.

Dat houdt ook in: alle vormen van menselijk inzicht tot die beheersbare, objectieve kennis te herleiden en reduceren. Dat wat mooi is en ontzagwekkend, het esthetische en sublieme, dat wat geluk en ongeluk, goed en slecht leven is, dat wat ons overstijgt en ontsnapt, het goddelijke en demonische – we willen het allemaal graag tot technisch-

wetenschappelijke kennis terugbrengen. Maar 'know that' is niet hetzelfde als 'know how', wijsheid is geen techniek.

Dat wist Aristoteles veel beter dan wij. Hij was onder de indruk van het menselijk intellect, maar vond dat er een wezenlijk onderscheid bestaat tussen wetenschappelijke kennis (episteme), technische vaardigheid (techne) en wijsheid (phronesis). Ik denk dat we sindsdien, in de meer dan tweeduizend jaar die op hem volgden, enorme vooruitgang hebben geboekt in de eerste twee vormen van intellect. Aristoteles zou zijn ogen en oren niet kunnen geloven. Maar wat een armoede zou hij ten aanzien van dat laatste geconstateerd hebben: slimme, knappe mensen zijn we, maar wijs? Volgens Aristoteles is wijsheid een soort praktisch levensinzicht, dat je niet in de boeken of in laboratoria opdoet, maar in het menselijke verkeer van alle dag. Wijsheid is het inzicht in het concrete, het kunnen inschatten van de eenmalige situatie. Wijsheid heeft daarom ook niks aan vaste regels en principes, aan de ijzeren regelmaat van wetten, maar een wijs mens zal nu eens zus en dan weer zo reageren. Hij is daarin flexibel, maar ook kwetsbaar.

Voor Aristoteles vormde de ethiek het terrein bij uitstek voor de wijsheid. Wat goed leven is, dat lees je niet in de sterren, dat bespeur je niet in de structuur van het DNA, dat verwerf je niet in bibliotheken. Wat goed leven is, dat ondervind je alleen levenderwijs. Wijsheid is rekening houden met de uniciteit van en de fragiliteit van de situatie, en na zorgvuldige afweging kom je dan tot keuzes waarvan je nooit voor de volle 100% zeker kunt zijn. Kennis is: twee maal twee is vier; wijsheid is: iemand zeven maal zeven vergeven en nog zou het niet genoeg kunnen zijn. Kennis is de zekerheid van keiharde garanties; wijsheid is de zekerheid van het erop wagen iemand te kunnen vertrouwen.

En hoe zit het dan met de kennis van God? Ook de theologie is modern geworden en eeuwenlang verleid door de pretentie dat objectieve kennis grenzeloos is. Dus: ook God is als een objectieve waarheid beschouwd, een net zo objectieve feitelijkheid als de bewegingswetten van Newton en de slag bij Nieuwpoort in 1600. God, hemel en hel, onze ziel en zaligheid – ze zijn in kaart gebracht, alsof het een laboratoriumonderzoek betrof. Maar is God wel ooit op die manier te kennen? Is Godskennis, net als de ethiek, niet ook een vorm van wijsheid, in de zin van Aristoteles? 'God' als een zaak van praktisch levensinzicht in de concrete situatie; zo keek Luther er bijvoorbeeld tegen aan. Theologie, 'godgeleerdheid' is voor hem dan ook geen theorie die uit de doeken doet hoe God in elkaar steekt (scientia speculativa), maar een praktische wetenschap (scientia practica). Er is een eerbiedwaardige traditie in de theologie die haar verstaat als een vorm van wijsheid (sapientia), en niet als concurrent van de biologie en de natuurkunde.

Ik vind die visie steeds aantrekkelijker. Om twee redenen. Allereerst, de verklaringen die christenen en theologen geven voor het reilen en zeilen

van deze wereld, voor dit chaotische bestaan in het groot en in het klein, zijn nogal onbevredigend. Waar komt het kwaad vandaan? Waarom moeten mensen sterven? Waarom al dat leed? Hoe komt het dat mensen zo aangelegd zijn op het goede en elkaar tegelijk zoveel kwaad kunnen berokkenen? Er worden slimme rationele constructies bedacht over een goede schepping, de zonde, de verzoening, de verlossing en wat niet al. Maar vaak zijn ze innerlijk tegenstrijdig, en als ze dan een keer consequent zijn, zijn ze onuitstaanbaar. We krijgen het verhaal van God, Jezus en de wereld eenvoudig niet rond. Het christelijk geloof is ook eigenlijk helemaal niet geschikt om de wereld te verklaren. Het zou wel eens niets meer kunnen zijn dan een praktische levensleer in het spoor van Jezus van Nazareth; een weddenschap, met onze eigen levenspraktijk als inzet, dat God uiteindelijk zo zal zijn als Jezus Hem beleefde en belichaamde.

Niet meer dan dat. Maar ook niet minder. Daar ligt mijn tweede reden, waarom ik kennis over God eerder als een vorm van wijsheid, dan van objectieve kennis zou willen beschouwen. Die kennis is namelijk zo ongelooflijk wijs. Met de Schriften en de wolk van getuigen uit verleden en heden beschikken we over een schat van inzicht in leven en dood, in zonde en schuld, in onze kwade wil, in ons onlesbare verlangen naar geluk, in ons eindeloze (on)vermogen tot liefde. Zo kostbaar, dat wie daar niet - in een moderne wereld die op praten en bewegen ('motion') is gebouwd - bij wil blijven stilstaan, en zwijgend zijn oor te luisteren wil leggen, zichzelf en anderen tekort doet.

De kerk, als hoedster van die wijsheid, kan de ziel van mensen niet behouden. Ze kan ook niet verhinderen dat hun ziel schade lijdt. Maar ze kan hen er wel aan herinneren dat ze er één hebben.

Frits de Lange